

VIOLENȚA DOMESTICĂ - CAUZĂ GENERATOARE MAJORĂ A INFRAȚIUNII DE PROVOCARE ILEGALĂ A AVORTULUI

Alexandru CICALA

Doctorand, Academia „Ștefan cel Mare”
a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova

Abstract

Domestic violence is a global problem faced by all countries of the world, well camouflaged and disguised through many misconceptions about the traditional role of man and woman in family and society. It affects the personality completely, physically and psychologically, the process being followed by devastating consequences. One of these is illegal abortion, another scourge that unbalances the ordinary evolution of life, the contemporary world and our descendants.

Keywords: *domestic violence, abortion, illegal abortion, imbalance, consequences, problem*

Preliminarii

Violența în familie a crescut alarmant în contextul unei societăți generatoare de nemulțumiri și frustrări ce oferă premisele unui comportament violent. Comportamentul agresiv a fost studiat îndelung de multe persoane, care au încercat să găsească cauzele și chiar să prevină diferitele stări cauzatoare de agresivitate. Conform definiției date de dicționarul explicativ al limbii române, agresivitatea este „un comportament distructiv și violent orientat spre persoane, obiecte sau spre sine”. Există și o agresivitate calmă, nonviolența dar întotdeauna agresivitatea semnifică atac, ofensivă, ostilitate, punere în primejdie sau chiar distrugere. S-a constatat că aproape jumătate din populația Republicii Moldova nu știe de existența unui instrument juridic care reglementează violența în familie, iar 80% din victimele violenței nu au apelat niciodată la instituții specializate. Populația Republicii Moldova este mai tolerantă față de problematica violenței în familie decât

populația altor țări din Uniunea Europeană, întrucât patru din zece moldoveni, consideră că violența fizică în familie nu sunt acte foarte grave, comparativ cu alte țări din UE în care doar un individ din zece este mai tolerant¹.

Violența în familie își are originea în structura socială, în tradiții, obiceiuri și mentalități care subînțeleg superioritatea bărbatului asupra femeii. Există o serie de factori agravanți ai manifestărilor violente în familie, cum ar fi mutațiile intervenite la nivelul relațiilor intrafamiliale, apariția unor puternici factori de deteriorare a raporturilor dintre parteneri – starea de stres, creșterea consumului de alcool, infidelitatea, gelozia. Un factor des întâlnit în ultima perioadă îl reprezintă proliferarea violenței prin mijloace mass-media, precum și atitudinea de indiferență a opiniei publice față de comiterea actelor de violență în familie. Despre cauzele generatoare a violenței în familie putem discuta necondiționat, problema ce ne preocupă este versus, adică „*violența domestică*” cauză a căror fenomene?! Astfel, o consecință gravă a comportamentului și abuzului violent în familie față de femei, le determină pe acestea la *avort*, fie acesta legal sau ilegal.

Metode și materialele aplicate

În procesul elaborării studiului a fost folosite materialul doctrinar și normative cu privire la infracțiunile de violență domestic și provocare ilegală a avortului. De asemenea, investigarea acestui fenomen a fost posibilă prin aplicarea mai multor metode de cercetare științifică teoriei dreptului și criminologiei: metoda logică, metoda analizei comparative, analiză sistemică, statistică, etc. Totodată, au fost utilizate lucrările savanților autohtoni, precum și materialele științifice ale doctrinarilor altor state.

Conținutul de bază

Violența umană are nenumărate forme de manifestare. Securitatea personală este amenințată cotidian în diferite locuri și diferite circumstanțe: acasă sau în alte locuințe, la școală, la locul de muncă, în cursul desfășurării unor evenimente sportive, pe stradă. O clasificare generală ar urma distincția între spațiul privat și cel public – locuințe și spații publice – pe de o parte și combinația acestora: spațiul public-privat ca spații comune în clădiri rezidențiale. Violența și frica de a fi victimizat afectează neîndoielnic calitatea vieții oricărui individ, dar diferite grupuri – femeile, copiii și persoanele vârstnice – sunt de obicei considerate drept ținte predilecte ale actelor de violență².

¹ Aurora Liiceanu, Doina Ștefana Saucan, Mihai Ioan Micle, *Violența domestică și criminalitatea feminine*, București 2004, p. 6.

² Legea nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, publicată la 18.03.2008 în Monitorul Oficial nr. 55-56.

La noi, violența domestică s-a impus datorită preocupării privind statutul femeii, criticilor aduse sexismului, manifestat în societate în diferite domenii ale vieții politice, sociale și culturale. Secundar, ea a inclus și problemele legate de statutul copilului, de problematica socială a copilului - abandon, copii străzii, absenteism școlar, abuzul și exploatarea copilului, situația copilului instituționalizat, drogurile etc., conturând un conținut în care femeile și copiii se reunesc în mod predilect în categoria victimelor³. Cu toate eforturile de a asigura un climat de egalitate între sexe în sfera publică, o privire mai atentă asupra familiei, relațiilor intrafamiliale și a relațiilor în cuplu, a evidențiat contraste și realități disfuncționale. Presiunile către modernizarea și democratizarea relațiilor intrafamiliale au dus, în mod paradoxal, la supraîncărcarea femeii și la criminalizarea ei în raport cu statutul parental.

Ceea ce în privința femeilor se consideră un comportament deviat de la normă, în privința bărbaților acesta a căpătat statut de normă (fumatul, consumul de alcool, neglijarea obligațiunilor părintești, violența etc.). Avortul, în spatele căruia deseori stă bărbatul, este atribuit în mare parte doar femeii. Adesea femeile devin victime ale acestei contradicții culturale⁴.

Este constatat faptul că violența în familie este catalizatorul recurgerii femeilor la avort legal dar și cu părere de rău și la un avort criminal. Datorită agresărilor și violenței sistematice atât fizice cât și psihologice induc femeia într-o stare de tulburare psihică, menită să acționeze fără conștientizarea acțiunilor ce le întreprinde.

În urma unui sondaj realizat în Republica Moldova, rata totală de prevalență a violenței (psihologice, fizică sau sexuală) din partea soțului sau partenerului pe parcursul vieții este de 63,4% sau, altfel spus, 6 din 10 femei s-au confruntat, de la vârsta de 15 ani, cel puțin cu o formă de violență. Statutul social și economic al victimei și mediul de reședință determină într-o anumită măsură probabilitatea survenirii cazurilor de violență din partea soțului sau partenerului. Astfel, rata prevalenței violenței pe parcursul vieții în rândul femeilor din mediul rural (68,2%) este mai mare decât în cazul femeilor din mediul urban (57,4%). Vârsta este un alt factor care determină riscul expunerii la violența din partea partenerului. Deși violența din partea soțului sau partenerului este pe larg răspândită în toate grupurile de vârstă, cel mai mare număr de femei, care au suferit de violență din partea soțului sau partenerului, se regăsește în rândul femeilor cu vârsta de 45-54 ani (70,3%), urmate de femeile din grupul de vârstă de 55-59 ani (69,1%) și 60-65 ani (64,3%)⁵. Totuși, datele relevă faptul că peste jumătate dintre femeile mai tinere, de asemenea, au raportat cazuri de violență psihologică, fizică sau sexuală.

³ Legea nr. 5 din 09.02.2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, Publicată la 24.03.2006 în M. Of. nr. 47-50.

⁴ Iurii Larii, Oleg Pohilă, *Factorii criminogeni ai infracțiunilor de exploatare sexuală a femeilor și copiilor*, în Revista Legea și Viața, 2017, nr. 5, p. 28.

⁵ Sondajul demografic și de sănătate din Moldova, 2005, realizat de Centrul Național Științifico-Practic de Medicină Preventivă, Ministerul Sănătății.

Femeile divorțate sau separate raportează mai multe cazuri de violență din partea soțului sau partenerului (84%), iar cea mai mică prevalență a violenței se atestă în rândul femeilor aflate în concubinaj (53,1%)⁶.

Un studiu național cu privire la Violența împotriva Femeilor realizat în 2011 a arătat că 10,5% dintre femeile cu vârste cuprinse între 15-24 de ani au fost supuse vreodată violenței sexuale de către soțul sau partenerul lor⁷.

Totodată, un alt studiu realizat în România, a constatat că 35.42% dintre copiii străzii își părăsesc locuința familială datorită violențelor petrecute între părinți, iar 2% din cauza abuzurilor sexuale. De asemenea, 39% dintre copiii străzii au declarat că cel puțin unul dintre părinți este alcoolic. Din lotul de copii, 50% proveneau din familii disfuncționale⁸.

Ca urmare atestăm că bărbații sunt mai frecvent agresori ai copiilor. Copiii raportează mai frecvent victimizarea lor de către tați, tați vitregi sau o rudă de sex masculin.

Părinții absenți sau devianți, lipsa unui climat preponderent ordonat, lipsa supravegherii – inclusiv neglijența cu urmări grave, adesea tragice –, indiferența și lipsa de implicare afectivă (așa numita frigiditate maternă), carențele de alocăție psihologică, toate acestea pot determina comportamente violente, adesea stabilizate și structurate, persistente în timp, ca reacție a copiilor la felul în care trăiesc și sunt tratați.

Copiii care provin din familii violente vor tinde să reproducă violența din familie, vor transfera violența ca ceva firesc în relațiile cu alții, vor deveni la rândul lor agresori, folosind violența fizică ca modalitate de gestionare a conflictelor și divergențelor interpersonale.

Conform opiniei autorului autohton O. Gagauz, comportamentul acestor persoane pe viitor, va determina violență asupra partenerului de viață manifestată sub formă de violențe fizică, psihică, sexuală și nu în ultimul rând incestul. Este regretabil faptul că în urma acestor acțiuni amorale și pasibile de răspundere penală, femeia însărcinată recurge la cea mai ușoară cale care din punctul său de vedere este și cea mai corectă la un avort ilegal. În alte situații femeile care au fost supuse unui abuz fizic sau sexual, de regulă, pe o perioadă lungă de timp au nevoie de servicii medicale și vor suferi pe o perioadă de lungă durată de tulburări psihice și emoționale și cu siguranță vor avea probleme cu sănătatea reproductivă⁹.

În această ordine de idei, constatăm că, violența împotriva femeii din partea soțului sau partenerului are impact negativ grav asupra stării fizice și emoționale a

⁶ Raportul OMS, Raportul mondial cu privire la violență și sănătate, Geneva, 2002.

⁷ Violența față de femei în familie în Republica Moldova. Chișinău, 2011. <http://www.statistica.md> (vizualizat la data de 13.01.2018).

⁸ Sorin M. Rădulescu, Copilul abuzat și neglijat. ANPCA, București 2000, p. 15.

⁹ Olga Gagauz, *Sarcina în vârsta adolescenței*, Chișinău 2015, p. 62.

acestea și, în consecință, agravează nu numai starea generală a femeii, dar se răsfrânge și asupra bunăstării familiei în general. Astfel, datorită moralului scăzut și sentimentului de frustrare, frică, izolare, deprimare, depresie femeile însărcinate decid să recurgă la cea mai ușoară cale din punctul său de vedere la un avort ilegal.

Forțarea sau inducerea femeii la avort ilegal a ajuns să fie regula, și nu excepția, majoritatea situațiilor de criză de sarcină fiind declanșate de agresiunea psihologică, fizică și economică dezlanțuită contra femeii și a copilului său de partener, părinți, medici, prieteni și colegi de muncă.

Un număr mare dintre femeile care recurg la avort ilegal fac parte din familii dezbinat, cu părinți ce consumă alcool, divorțați, altele chiar dacă trăiesc într-un mediu sănătos, într-o familie normală, „în numele dragostei” au legături înainte de a se căsători, și se trezesc în astfel de situații în care de cele mai multe ori, avortul sau cu regret avortul ilegal reprezintă pentru ele singura soluție.

Cei care își încep viața sexuală devreme nu conștientizează ca acest lucru poate fi dăunător atât din punct de vedere fizic, cât mai ales moral.

Femeile ce se confruntă cu o sarcină la o vârstă considerată fragedă (15-18 ani) apelează la avort ilegal gândindu-se ca un copil le poate afecta desfășurarea normală a cursului vieții lor. Mai grav este faptul când în urma unei relații întâmplătoare sau chiar dacă este de durată, aceasta nu se poate concretiza printr-o căsătorie, preferabil pentru ele să avorteze¹⁰.

Cu siguranță femeile în general, și cele din acest grup menționat în special, ce suferă un avort ilegal care nu s-a soldat cu decesul acestei femei, majoritatea rămân cu sechele și fizice, dar mai ales psihice, pe viață.

Un pericol și mai mare prezintă aplicarea violenței fizice asupra unei femei însărcinate care în opinia autorului Vl. Beliş se poate produce un avort posttraumatic și conform prevederilor Codului penal al Republicii Moldova această faptă este incriminată în art.151 Vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății. Din punct de vedere juridic este indiferent dacă autorul faptei cunoștea sau nu starea de gravitate a victimei, dar desigur că, în caz afirmativ și în deosebi dacă prin lovire intenționează să producă avortul, aceste considerente constituie o circumstanță agravantă¹¹.

Avortul posttraumatic, deși rar întâlnit în practică, constituie o vătămare corporală gravă, uneori putând avea drept consecință și pierderea capacității de procreere (rupturi uterine sau infecții grave, necesitând histerectomie). Însă, această noțiune nu este prevăzută în Codul penal al Republicii Moldova, ea fiind asimilabilă cu pierderea unui organ, a funcției acestuia și constituie o infirmitate permanent.

¹⁰ Olga Gagauz, *op. cit.*, Chișinău 2015, p. 43.

¹¹ Adolescent pregnancy in Eastern Europe and Central Asia http://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/Adolescent_pregnancy_in_EasternEurope_and_Central_Asia_0.pd. (vizualizat la data de 25.12.2017).

În altă ordine de idei menționăm că, abuzul sexual în cadrul familiei asupra copiilor minori, copiilor vitregi și chiar asupra soției sau concubinei este una din cauzele sarcinii la femeile care necondiționat este înlăturată prin provocarea ilegală a avortului, multe dintre acestea și-au început viața sexuală neavând propria voință și nu au comunicat despre aceste ilegalități organelor de drept. Ca urmare, pentru evitarea posibilității de scurgere a informațiilor, că a rămas însărcinată în urma unui incest sau unui viol, femeile și în cel mai rău caz adolescentele evită medicul și recurg doar la avorturi ilegale. Deși, Codul penal al Republicii Moldova¹² prevede sancțiuni în cazul întreținerii raporturilor sexuale cu o persoană care nu a împlinit vârsta de 16 ani, precum și delimitează cazuri de violență sexuală, incest și sancțiuni respective, totuși în multe cazuri persoanele care au săvârșit aceste crime scapă de pedepsire. S-a estimat că la nivel global 40-60% dintre abuzurile sexuale sunt față de tinerele cu vârsta de până la 16 ani¹³.

Femeile, căsătorite sau necăsătorite, de multe ori nu au nici o putere asupra naturii și calendarului relațiilor sexuale și prezența violenței domestice care de multe ori se soldează cu constrângerea sexuală, violul și incestul sunt experiențe comune pentru multe dintre ele. Studiile în domeniu au demonstrat că în lume proporția fetelor care au raportat că prima lor experiență sexuală a avut loc în condițiile de constrângere variază de la 15% până la 30%. În unele țări înalt dezvoltate, s-a înregistrat o corelație puternică dintre încălcarea drepturilor sexuale ale femeilor și sarcina ulterioară soldate cu avorturi ilegale¹⁴.

Un studiu realizat de cercetătorii universității canadiene Western Ontario (London, 2006), de cei de la Centrul pentru Științe Medicale din Londra-Ontario, respectiv de la Universitatea din Colorado a demonstrat din nou existența unei legături între avort și violența domestică. Noua cercetare științifică coincide cu descoperirile făcute în Statele Unite și Marea Britanie care au evidențiat fără urmă de îndoială o puternică legătură între violență și avort, precum și între folosirea anticoncepționalelor și practica avorturilor repetate.

Un număr de 1.127 de femei programate pentru avort au completat un chestionar cu 65 de întrebări într-o secție pentru avorturi din cadrul unui spital din Londra canadiană (provincia Ontario). Rezultatele au arătat că, per ansamblu, 20% dintre ele au fost supuse la abuzuri fizice de către partenerii lor, iar 27% prezentau un trecut de abuzuri sexuale.

Un studiu asemănător realizat în SUA a arătat că 31% dintre femeile care voiau să facă avort fuseseră anterior supuse abuzurilor fizice sau sexuale într-un anumit

¹² Codul penal al Republicii Moldova nr. 985-XV din 18 aprilie 2002, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 128.

¹³ Aurora Liiceanu, Doina Ștefana Saucan, Mihai Ioan Micle, *Violența domestică și criminalitatea feminine*, București 2004, p. 21.

¹⁴ Adolescent pregnancy in Eastern Europe and Central Asia.

http://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/Adolescent_pregnancy_in_EasternEurope_and_Central_Asia_0.pdf. (vizualizat la data de 25.12.2017).

moment al vieții lor și că, dintre ele, mai mult de jumătate au fost martore ale violenței domestice când erau mici. Studiul britanic a arătat că riscul de violență domestică a crescut de două ori mai mult pe timpul sarcinii. Cercetătorii care au luat parte la studiul canadian sugerează că un motiv al unora dintre femeile care recurg la avort în caz de violență domestică este dorința prost înțeleasă de a-și proteja astfel viitorii copii de o viață într-un mediu perturbator sau violent în care și ele au fost nevoite să trăiască.

Din acest studiu a mai fost dedus faptul că un procent semnificativ dintre femeile care doreau să facă un al doilea avort sau avorturi repetate folosiseră metode contraceptive artificiale în momentul în care au rămas însărcinate. 90% dintre femeile care urmau să facă avorturi repetate folosiseră metode anticoncepționale în trecut, iar în momentul conceperii sarcinii curente, 60% dintre ele folosiseră prezervative, iar 40% folosiseră un contraceptiv oral.

Militanții pro-viață au atras atenția asupra pericolului utilizării generalizate a anticoncepționalelor chimice și asupra legăturii acestora cu incidența ridicată a avorturilor. Argumentul lor este că o femeie care și-a început viața sexuală și folosește „pilula” este mult mai dispusă să apeleze la avort ca plan de rezervă în cazul în care contracepția eșuează.

Studiul britanic anterior menționat a mai arătat că, în ciuda incidenței ridicate a abuzurilor, doar 2% dintre femeile care doreau să facă avort rămăseseră însărcinate în urma unui viol. Acest lucru vine în contradicție cu faptul că așa-zisa „excepție pe motiv de viol” este în mod frecvent invocată ca o justificare a solicitării avortului legal la cerere. Influența pe care a avut-o utilizarea pe scară largă a metodelor contraceptive asupra creării așa-zisei „mentalități contraceptive” și dovezile că o asemenea mentalitate conduce la avort au fost consemnate în repetate rânduri de către comunitatea medicală¹⁵.

Concluzie și recomandări

Avortul a fost și rămâne cea mai gravă formă de violență împotriva femeilor: pentru că îi dă aparența de legitimitate și îndepărtează din conștiința publică orice nuanță a gravității acestui act, în așa fel încât împingerea femeii către avort e considerată normală, iar opoziția acesteia, atâta câtă e – un moft.

Familia are o influență enormă asupra comportamentului adolescenței care se formează ca personalitate. Astfel, toate modelele comportamentale riscante promovate într-un fel sau altul de familie formează un factor de risc crescut la dezvoltarea unor comportamente dezaprobat social, acestea fiind valabile și în cazul unui debut timpuriu al vieții sexuale.

¹⁵ Susan P. Phillips, Violence and abortions: What's a doctor to do?, <http://www.cmaj.ca/content/172/5/653.full?etoc>, (vizualizat la data de 25.12.2017).

Violența împotriva femeii în familie este un rezultat al inegalității de gen și discriminării care sunt acceptate socialmente și, astfel, rămân a fi pe larg nesancționate. Abuzul sexual asupra femeilor are o incidență greu de stabilit. Cercetările recente în domeniu demonstrează că în regiunea europeană se înregistrează caracteristici similare cu privire la violența sexuală asupra femeilor, fiind identificat un procent destul de ridicat de fete care au raportat despre contact sexual abuziv – aproximativ 10%¹⁶.

Abuzurile sexuale, de asemenea reprezintă unul din factorul de bază care favorizează producerea cazurilor de avorturi ilegale. Anume, urmare cazurilor de violuri, incesturi femeile rămân însărcinate și sub teama blamării de către societate acestea nu se adresează la un medic de specialitate și să recurgă la un avort legal dar aleg cea mai scurtă cale și mai puțin costisitoare, avortul ilegal. Astfel, își pun în pericol propria sănătate dar în unele cazuri poate să se soldeze chiar și cu moartea femeie.

În concluzie putem afirma că o consecință crucială a violenței în familie este avortul legal cât și cel ilegal. De asemenea, în urma abuzurilor sexuale față de copii minori, copii vitregi, partenera de viață (soție sau concubină) și prezența unei sarcinii involuntare survin consecințele indiscutabile a procedurii de provocare a avortului ilegal.

Drept recomandări în privința temei abordate putem enumera următoarele:

- de acordat sprijin și asistență socială femeilor gravide, eforturi psihologice a specialiștilor cu acestea în vederea prevenirii deciziei de a avorta;
- de a reevalua măsurile de pedepsire a agresorilor, pentru a combina măsurile eficiente de restricție cu programele de suport psihologic, etc;
- de a reevalua principiile cadrului legal-normativ, pentru a indica ca și prioritară respectarea și protecția drepturilor victimelor;
- de a adopta acte legal-normative, care ar permite poliției să execute legea în interesele victimei, deoarece acum ofițerul de poliție poate fi tras la răspundere pentru intrarea în domiciliul persoanei;
- de a instrui colaboratorii de poliție cu privire la obligațiile lor și măsurile întreprinse în cazurile de violență în familie, precum și sensibilizarea acestora cu privire la problema violenței în familie și inegalității de gen;
- de a spori nivelul de auto identificare a populației prin apelarea la asistența medicilor, prin informarea populației despre drepturi, servicii, consecințele violenței domestice etc.;
- de a promova o cultură de toleranță zero față de violența în familie prin organizarea campaniilor de informare în baza unor astfel de noțiuni cum sunt drepturile omului, egalitatea de gen, masculinitatea netraditională, precum și de informare cu privire la cadrul existent legal și de politici și serviciile disponibile.

¹⁶ IMAS inc. și Winrock International, 2012, Femeile aflate în situații de risc în Republica Moldova. Sondaj de opinii reprezentativ național, p.63, http://www.atnet.md/public/46/en/Women%20At%20Risk_eng.pdf. (vizualizat la data de 28.12.2017).

Repere bibliografice:

Aurora Liiceanu, Doina Ștefana Saucan, Mihai Ioan Micle, *Violența domestică și criminalitatea feminină*, București 2004.

Legea nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, publicată la 18.03.2008 în Monitorul Oficial nr. 55-56.

Legea nr. 5 din 09.02.2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, Publicată la 24.03.2006 în M. Of. nr. 47-50.

Iurii Larii, Oleg Pohilă, *Factorii criminogeni ai infracțiunilor de exploatare sexuală a femeilor și copiilor*, în Revista Legea și Viața, 2017, nr. 5, p. 28

Sondajul demografic și de sănătate din Moldova, 2005, realizat de Centrul Național Științifico-Practic de Medicină Preventivă, Ministerul Sănătății.

Raportul OMS, Raportul mondial cu privire la violență și sănătate, Geneva, 2002.

Violența față de femei în familie în Republica Moldova. Chișinău, 2011. <http://www.statistica.md> (vizualizat la data de 13.01.2018)

Sorin M. Rădulescu, *Copilul abuzat și neglijat*. ANPCA, București 2000.

Olga Gagauz, *Sarcina în vârsta adolescenței*, Chișinău 2015.

Vladimir Belîș, *Curs de Medicină legală*, București 1999.

Codul penal al Republicii Moldova nr. 985-XV din 18 aprilie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 128.

Adolescent pregnancy in Eastern Europe and Central Asia

http://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/Adolescent_pregnancy_in_EasternEurope_and_Central_Asia_0.pdf. (vizualizat la data de 25.12.2017).

Susan P. Phillips, *Violence and abortions: What's a doctor to do?*,

<http://www.cmaj.ca/content/172/5/653.full?etoc>, (vizualizat la data de 25.12.2017)

IMAS inc. și Winrock International, 2012, Femeile aflate în situații de risc în Republica Moldova. Sondaj de opinie reprezentativ național, p.63, http://www.atnet.md/public/46/en/Women%20At%20Risk_eng.pdf. (vizualizat la data de 28.12.2017).